

REIN SEPA VÕORKEELSE LUULE OMAPÄRAST

LAURI PILTER

Rein Sepast rääkides on ikka peetud tähtsaimaks tema tööd „Vanema Edda” tõlkimisel, sest põhiliselt õppejõududest ja üliõpilastest koosneva sõpruskonnaga suheldes inspireeris see teos teda kõige rohkem kujundiniite tõmbama. Alar Maas toob kirjutises „Rein Sepa vaimsest testamendist” esile Sepa ettevaatliku suhtumise Richard Wagnerisse. Üldjoontes nägi Sepp romantismiaegsel ja -järgsel Saksamaal ning mujal Põhja-Euroopas lokanud muinasgermaanluse ihaluses kujuneva Saksa ühisriigi patriotismi tööriista, mille vaimne kaasosa ainult kaudselt ja kaugelt seostub eheda vanapõhjajaliku meelelaadiga. Meie tõlkija arvates on germaani rahvaste kultuuriareaal ainult üks muinaspõhja maailma superstraate, nagu ka eesti ja läti kultuur. Samas olevat Sepp möönnud Wagneri võimalikku positiivset rolli ürgpõhjajala meelelaadi ning seda keskseimal kujul kajastava teksti, „Vanema Edda” vastu huvi äratamisel (Maas 1997: 8–9). Neid seisukohti teades ei saa jätta tuletamata oletust, et „Edda” erilisel keskne tähtsus Sepa jaoks võis osaliselt olla mõjutatud sellest samast XIX sajandi muinasgermaanlikkuse tõlgendusest, mille raames Wagneri tollases mõttes vaat et popkultuuri kuuluvad teosed tõstsid kõigist vanagermaani värssdest esiplaanile just „Edda” kui kristlusest vähim mõjutatud, seega herderlikus mõistes vastava keelepere kõnelejatele kõige ürgomasema teksti. Säärane oletus viib edasiste kahtlusteni. Kristluse mõjukust või kohalolu Põhja-Euroopas, sealhulgas Skandinaavias ja Islandil enne seda, kui nende maade riigiorganid kristluse ametlikult vastu võetuks tunnistasid, on väga tõenäoliselt esitatud tugevasti pisendatuna. „Vanema Edda” kirjapanijad olid kahtlemata kristlusest teadlikud ja ennekõike võib imeks panna ning kiita nende isetut soovi säilitada järelpõlvedele piibliassotsiatsioonidest koormamata, poesia värskuse ja iseteadlikkuse poolest ainulaadne kogum tekste, mis said tuntuks „Vanema Edda” nime all.

Tekst võib olla sügavalt moraalne juba ainuüksi karmi ilu poolest, vajamata samavõrdset annust moraliseerimist (ammugi mitte tsitaatide kujul), nagu kohtame mitmes Piibli osas ja eriti Pauluse kirjutistes. „Vanema Edda” keskset kohta Sepa ja tema järgijate jaoks seletab ka islandi keele kui tänapäevani kõige rohkem ürgsetele germaani keeltele omaseid morfoloogilisi jooni säilitanud keele paeluvus. Tuleb siiski meenutada, et vanim germaani eepos ei ole „Edda”, vaid mitu sajandit varem kirja pandud anglosaksi „Beowulf” (ilmus Sepa tõlkes aastal 1990). Ning nii nagu norra ja rootsi keel on sarnaselt islandi keelega „Eddas” leiduva ürgpõhjagermaani keele moodsamaid murdeid, nõnda kestab „Beowulfi” anglosaksi keel põhilise grammatilise ja leksikaalse substraadina edasi tänapäeva inglise keeles, olles vanaislandi keelele grammatikatüübilt lähedane ja ühtlasi saksa keele vanemaks lähisugulaseks. Erinevalt „Eddast” on uurijad täheldanud „Beowulfi” piibliassotsiioone ja kristliku kõlbluse kokkusulamist muinasgermaani aukoodidega. „Beowulf” on kirja pandud anglosaksi keelterühma läänesaksi ehk Wessexi

murdes ja väärrib tähelepanu, et selle teose geatidest ja taanlastest koosnev tegelaskond, kelle hulka kuulub ka peakangelane, esindab tegelikult anglosaksidega rivaalitsenud või suisa sõjajalal olnud germaani naaberhõime. Nende keel oli anglosaksidele kindlasti suurel määral mõistetav, kuid siiski oli tegemist suhteliselt võõraste hõimudega. Wessex jäi ainsaks anglosaksi kuningriigiks, mis taanlastele ei alistunud. Wessexi hiilgus päädis kuningas Alfredi valitsemisega ja lõppes ühtse Inglise kuningriigi moodustamisega.

XIX sajandi teisel poolel võttis Wessexi nime ligikaudu sama piirkonna tähistamiseks taas kasutusele inglise romaania kirjanik Thomas Hardy (1840–1928). Nagu hilisem William Faulkneri Yoknapatawpha USA lõunaosas, on Hardy Wessex eelkõige fiktiivne regioon, mille aluseks on üsna täpselt kunagise kuningriigi alale jäävad geograafilised paigad. Maastikujoontena on peamised nõmmed ja kaljud. Sellel maastikul elavad draamatilisi suhtearendusi läbi fiktiivsed, kohati müüdiliku üldistusjõuni küündivad XIX sajandi inglased.

Wessexi maastike ja inimeste geopsüühilist poeesiat kohtame ka Hardy luuletustes, millest enamik sündis tema vanemas eas, pärast proosatoöst loobumist, ja mida ta pidas oma proosateostest kaugelt tähtsamaks. Ka Rein Sepp on kirjutanud palju algupärast luulet, kõige rohkem eesti keeles, kuid hulganisti leidub tal ka saksakeelseid luuletusi ja sadakond ingliskeelset. Nii nagu Hardy luule poetiseerib ilmakärast eraldatud, positiivses tähenduses provintsliku meelelaadiga Wessexit, seostas Rein Sepp vanemas eas loodud luuletusi, aga veelgi enam värsivormis *luulelusi*, mida ta sõpradele saadetud kirjadesse sisse põimis, sageli tema Põhja-Läti talukohas, aga ka kogu Lääne- ja Edela-Eestis ümbritsevate looduslik-kultuuriliste maastikega. Kultuuriajaloolase vaatesügavusega adus ta nendes tõlgitavate eepostega ühist muinaspõhja aluspinda.

Sepa ja Hardy luules kõlab mitmeid sarnaseid noote. Ürgsete põhjarahvaste muldsete tarkuste aimuses leiame mõlemas rõõmuhetki kohtumisest lindude, loomade ja taimedega. Sarnased on ka resignatsiooninoodid, ärksate kirjatarkuste talletamisele pühendunud erakute teadlik taandumine tavapärasemate elusihide poole püüdlisest, loobumine lootusest teha end igapähele mõistetavaks, vananemise tunnetamine järkjärgulise, sujuva virgumisena eluunenäost. Võrrelgem – esmalt Rein Sepa luuletus, mis on dateeritud 1971. aasta 14. juuliga, ning seejärel Hardy teos:

*Sure, the dream is now over:
was it or ever has been?
The sky befalls lower and lower
as life on a grey-growing screen.*

*Only some colourful horses
run truly their ground-bound rhyme.
It's gold still the summer forces
into the scent of a lime.*

*My days have now all-all-right ended,
what comes is a marvellous fun.
My heart has been finally mended
by thorns of a heart-touching none.¹*

Just the Same

*I sat. It all was past;
Hope never would hail again;
Fair days had ceased at a blast,
The world was a darkened den.*

*The beauty and dream were gone,
And the halo in which I had hied
So gaily gallantly on
Had suffered blot and died!*

*I went forth, heedless whither,
In a cloud too black for name:
– People frisked hither and thither;
The world was just the same.²*

(Hardy 2009: 166–167)

Läbipaistvust ja nappust rõhutav emotsiooni kontsentratsioon annab Hardy luuletusele minoorsema tooni.

Hardy ja Sepa luulet seob tugev romantilise luule pärandi mõju. Erinevusena torkab silma, et Hardy keskendub transparentsemalt luuletuse objektidele. Sepa luules on sagedased sõnamängud, milles väljendub filoloogi keeletunnetuse omapära, näiteks võib ta inglisis- ja saksakeelses luules kasutada nimisõnade funktsioonis sidesõnu. Kujunditevahelised seosed on tihti aloogilised, tervikmulje moodustumise poole kulgev kujundiahel võib ootamatult asenduda teistlaadsega, kanduda kord kujundlike tähendusseoste, kord puhtalt morfeemide koosmängulise hüppe tulemusel teisele tasandile ja hiljem taas algsemal kujul jätkuda. Rütmilis-intonatsioonilisi sarnasusi Hardyga võime kohata selliste meeoleu poolest küllalt erinevate luuletuste algupärandeis (esimene Sepalt, teine Hardyilt):

¹ Kindel see, et unenägu on nüüd läbi: / kas seda üldse kunagi oli? / Taevas langeb üha madalamale / nagu elu halliks muutuval ekraanil. // Ainult mõned värvikad hobused / jooksevad truult maasse aheldatud riime pidi. / Endiselt surub suvi / pärnalõhnasse kulda. // Minu päevad on nüüd pea-peaaegu läbi, / järgneb imeline lõbu. / Minu südame on lõpuks terveks ravinud / südant puudutava eimiski okkad. – Käsikirja koopia artikli autori valduses.

² **Täpselt seesama.** Ma istusin. Kõik oli möödas; / lootus ei tervita enam kunagi; / ilusad päevad olid plahvatusega lakanud, / maailm oli tume koobas. // Ilu ja unenägu olid lahkunud / ja aupaiste, milles ma nii rõõmsa uljusega / edasi olin tõtanud, / oli löögi saanud ja surnud! // Ma läksin edasi, hoolimata sellest, kuhu, / nimetus mustas pilves: / – inimesed karglesid sinna-tänna; / maailm oli ikka seesama.

*Do you know a street that never gave a rattle?
Holy houses made of moon and trees and snow?
Night pays fairly back the life-long daily battle
in a charming, dark-wise, nowhere leading how.*

*Yellow windows open, black-brown doors stay shut:
it's the night of spring behind bleak books and gates,
neverseen a rose in human headaches cut,
harvest-dream of little winter-tramping fates.*

[---]

*Hill you go: no soul around, but something beats
on you, in you with a selfish, harmful whip.
Do you love those open-windowed, shut-doored streets
on your hopeful broken, everrolling trip?³*

[---]

30. detsembril 1962

A Necessitarian's Epitaph

*A world I did not wish to enter
Took me and poised me on my centre,
Made me grimace, and foot, and prance,
As cats on hot bricks have to dance
Strange jigs to keep them from the floor,
Till they sink down and feel no more.⁴*

(Hardy 2009: 218)

Katked ja hüpped kujundiloomes annavad Sepa luulele omailmelise sürrealistliku varjundi. See on eelkõige etümoloogiate maailma rikkusest teadliku luuletõlkija sürrealism. Sepa ingliskeelses luules esineb rangelt võttes eksimisi inglise keelestandardi vastu, mis osalt on seletatavad tänapäeva inglise keele ebaühtlase (kuid peamiselt siiski meisterliku) valdamisega, osalt poeetiliste vabadustega. Näiteks sõna *befall* kasutamine ülaltoodud luuletuse lauses *the sky befalls lower* ('taevas langeb madalamale'). Nüüdisinglise keeles tähendab *befall* üksnes '(saatuseannina) osaks langema', õigem on antud lauses kasutada verbi *fall*. Kuid kahtlemata mõjutasid Seppa sääraste eksi-

³ Kas tead tänavat, kus kunagi ei kostnud lõginat? / Pühasid maju, mis on tehtud kuust ja puudest ja lumest? / Öö annab eluaegsete päevaste lahingute eest ausat vastutasu / võluval, tumedakujulisel, tühjusse suubuvall viisil. // Kollased aknad avatakse, mustjaspruunid ukseid jäävad kinni: / on kevadöö kõledate raamatute ja värvavate taga, / inimeste peavaluse on lõigatud nägematu roos, / väikeste talves hulkuvate saatuste lõikusunelm. [---] Sa lähed üles mäkke: pole ühtki hingelist, kuid miski taob / sinu peal ja sinus iseka, valusa roosaga. / Kas sa armastad neid avatud akendega, suletud ustega tänavaid / oma lootusrikkal, murtul, alaliselt veereval teel? [---] – Käsikirja koopia artikli autori valduses.

⁴ **Deterministi hauakiri.** Maailm, millesse ma ei tahtnud siseneda, / võttis mind ja seadis mind oma keskmeele tasakaalu, / pani mind nägusid tegema, kargama ja kepsutama, / nagu kassid peavad kuumadel tellistel tantsima / ja veidralt hüplema, et hoiduda põrandast, / kuni nad vajuvad alla ega tunne enam midagi.

muste puhul teadmised anglosaksi ja vanasaksa keele ühiste sõnatüvedeni ulatuvatest tähendustest.

Ajal, kui inglise keel tõusis maailmakeeleks, milles loodav kirjandus keskendus üha enam massi- ja popkultuuri radadele, süüvis Sepp inglise keele positiivses mõttes provintslikusse, provintslük-insulaarsesse, põlisgermaanilikku olemusse.

Sepa luules avalduvate mõjude hulgas kohtame vana (lääne)germaanilikku, romantismiaegset ning sürrealismimõjulist kihistut. Sellises vahekorras on nende jaotumus ainulaadne. Sõnade otsekui elusolendite kohati pöörased uperpallid tema ingliskeelses luules võivad vahel näida pigem juhupõigete ja lõpuni viimatusena kui õnnestunud sürrealistlike kujunditena. Kuid ekslemistenagi on need autori kui filoloogi, humanitaarõpetlase ja tõlkija uurimisretked sõnade võimaluste maailmas.

Nende uurimisretkede sõakus, eriti nii mitmes võorkeeles, ajal, kui üksnes mõni assimileerunud eesti pagulane neis keeltes luuletas, seab need tähelepanuväärsele kohale. Võorkeelsest luulest (vähemal määral leidub Sepal ka rootsi-, hollandi- ja läti keelseid värsse) on kõrgeimal tasemel ilmselt saksakeelsed värsid, mida on ka kõige rohkem. Teadlikke mõjutusi sai Rein Sepp arvatavasti üle kõige Rainer Maria Rilkele, keda ta armastas tsiteerida. Ülaltoodud luulenäited võimaldavad teda kõrvutada aga ka prantsuse ja briti sürrealistidega (näiteks Dylan Thomas). Varasematest eesti kirjanikest on Marie Under aastatel 1899–1904 kirjutanud paarsada saksakeelset luuletust (Heero 2008). Rein Sepa saksakeelses luules valdavad kurb-pühalikud loodusmotiivid, mõtisklused eluheitluste väärtuse ja kaduviku üle. Võib leida ühist tonaalsust inglise luuletaja Siegfried Sassoonega (1886–1967), keda karastas ja armistas Esimene maailmasõda, nii nagu Seppa Teine maailmasõda ja Vorkuta vangilaagrid. Enamik Sepa saksakeelseid luuletusi pärineb 1960. aastate lõpust ja 1970. aastate algusest. Aasta enne Rein Sepa sündi, 1920. aastal ilmus Tallinnas Marie Underi tõkeluuleraamat „Valik saksa uuemast lüürikast”. See on saksa ja austria sümbolismi ning ekspressionismi esimene ulatuslik vahendus eesti keeles. Sepa saksakeelse luule kujundikeeles kõlavad kaasa paljud tolle ulatusliku luulekoolkonna mõjud. 1969. aasta 30. oktoobril loodud luuletuses kirjutab Sepp:

*Viel habe ich Sehnsucht getrieben
und wenig an sie gedacht.
Und jetzt in dem letzten Verschieben
ist die Sehnsucht plötzlich erwacht.
Jetzt weiss ich, dass Schneewitwen singen,
dass der Flocken Wahrheit klingt: Grab.
Es ist in den Frühlingsdingen.
Es verbäumt sich im taumelnden Trab.
Es regt sich beim heiligsten Singen,
wo der Worte Sinn heisst Verzicht.
Was auch verging, wer vergingen –
bleibt ein Pfädchen, ein Hüttchen, ein Licht.⁵*

⁵ Palju olen igatsust taga ajanud / ja vähe tema peale mõelnud. / Ja nüüd, viimases muutuses / on igatsus äkki ärganud. / Nüüd ma tean, et lumivalged laulavad, / et helveste tõde kõlab: haud. / See on kevadolevustes. / See liisub taaravas traavis. / See liigatab pühimal laulmisel, / kus sõnad tähendavad loobumist. / Mis ka mööda läks, kes möödusidki – / jääb teerajake, hütike, valgus.

Nõnda lõpetab luuletuse tervikmeeleolu kinnitav mõttepilt. Nukker aja- ning looduskujundite küllane sisendusjõulisus iseloomustab teisigi 1968. ja 1969. aasta luuletusi. Mõni aasta hilisemad saksakeelsed värsid on elurõõmsamad, tulvil filoloogilist seiklemiss- ja sõnamängulusti.

Rein Sepp on vestluses maininud selgesti adutavat vaimset tühikut, mille baltisakslaste lahkumine 1939. aastal Eestisse jättis. 1960.–1970. aastatel saksa keeles luuletades täitis ta seda tühikut omal viisil, armastusega saksa keele romantilise kõla ja koolipõlves loetud ning päheõpitud saksa luuleklassika vastu. Sepa algupärase, olgu eesti-, inglise- või saksakeelse luule tõlgendamiseks on kindlasti oluline tunda tema viimaseks jäänud tõlketeost „Anglosaksi kroonikad ja poemid”, eriti poemi „Kakk ja ööbik”.

Kirjandus

Anglosaksi kroonikad ja poemid. Tlk Rein Sepp. Tallinn: Hortus Litterarum, 1992.

Beowulf. Tlk Rein Sepp. Tallinn: Eesti Raamat, 1990.

Hardy, Thomas 2009. Selected Poetry. New York: Oxford University Press.

Hero, Aigi 2008. Marie Underi varasest saksakeelsest lüürikast. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 863–878.

Mas, Alar 1997. Rein Sepa vaimsest testamendist. – Rein Sepa 75. sünniaastapäevale pühendatud teaduskonverentsi ettekandematerjalid. Tartu: Muinaspõhja Kultuurifond „Edda”.

Sepp, Rein. Võõrkeelne luule (Käsikirja koopia artikli autori valduses.)

Vanem Edda. Tlk Rein Sepp. Tallinn: Eesti Raamat, 1970.

On Rein Sepp's Poetry

Keywords: ancient Nordic mentality, the Elder Edda, Thomas Hardy, Rein Sepp's English and German language poetry

The author Rein Sepp (1921–1995) was the Estonian translator of most of the ancient Germanic epics. The special emphasis laid in his correspondence on the significance of „The Elder Edda” for the Estonian people should not distract attention from the oldest work of Germanic heritage, the Old English „Beowulf”. The Anglo-Saxon kingdom of Wessex was revived in the works of Thomas Hardy to whose poetry Rein Sepp's own English and German language poems, both numbering about a hundred and mostly written in the 1960s and 1970s, display kindred traits of form and feeling. Sepp's Germanic verse contains elements from the schools of Romanticism and Surrealism, as well as an etymologist's passion for ancient roots. The dolorous images of nature and time in his German-language poems may recall the poetry of Rilke, while the contemplations on the struggles and transience of life remind one of English First World War poets and hearken back to the mass emigration of the Baltic German population from Estonia in 1939.

Lauri Pilter (b. 1971), PhD, University of Tartu, researcher of world literature, lauri.pilter@ut.ee